

ОСОБЛИВОСТІ ТОПОС-АНАЛІЗУ

Висвітлено топос-аналіз як елемент фреймового аналізу. Термін «топос» має античне філософське коріння та пов'язаний з риторикою, стилістикою і культурою мовлення. Аргументація вважалася технічною діяльністю, яку використовували для переконання реципієнта у власній правоті. З точки зору німецьких учених топос є структурою, яка пронизує мовні одиниці на текстовому рівні й об'єднує їх до дискурсивної єдності. Фреймовий аналіз здійснюється на семантичному рівні, тому топос-аналіз є його необхідним доповненням. За допомогою топос-аналізу можна дослідити імпліцитні передумови сказаного в тексті. Матеріал дослідження – книга Гайке Лангенкамп «Випадкова *Aussteigerin*». Для переконання реципієнта у правильності способу життя, який відрізняється від загальноприйнятих норм, авторка використовує такі топоси: рішення, аскетичного життя, диваків, дикої місцевості, нового початку, любові до природи, дефініційний. Названі топоси виражено аргументативними зразками у вигляді якщо-тоді-формулювань або формулювання каузальних підрядних речень. Топоси заповнюють ті слоти, які у фреймі є імпліцитними та не заповнені відповідними філерами.

Ключові слова: топос, топос-аналіз, дискурс, фрейм, аргументаційний зразок, слот, дефолт-коефіцієнт, *Aussteigerin*.

Постановка наукової проблеми та її значення. Термін «топос» зустрічаємо у лінгвістичних та літературознавчих роботах, де він розглядається у спектрі теорії риторики, стилістики та культури мовлення. Трактування цього поняття в кінцевому результаті зводиться до античної риторики і пов'язане з «аргументаційними зразками». Протагор, Платон, Сократ і Арістотель займалися питаннями аргументації. На думку А. Алексєєва, роздуми Арістотеля щодо того, як потрібно аргументувати, дали поштовх до розвитку логіки [1, 6]. Для сучасного етапу розвитку науки про мову важливим є встановлення ролі топосу для лінгвістичного дослідження текстового рівня.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Різке зростання інтересу до проблем аргументації сталося в 60-х роках ХХ століття, і пов'язане з іменами Х. Перельмана, Г. Джонстона і С. Тулміна. Згідно з Х. Перельманом і Л. Олбрехт-Тітекі, аргументація представлялася як технічна діяльність з метою переконання аудиторії – для підвищення ступеня її схильності, схвалення або ієрархії цінностей, що подає і захищає аргументатор [7, 5].

У роботі І. Ю. Логінової під аргументацією розуміється вербальна, раціональна діяльність, спрямована на досягнення прийняття аудиторією точки зору аргументатора, яка відбувається в певному історичному, соціальному і культурному контексті [2].

За А. А. Маркович, аргументацію розуміють як комунікативну діяльність, що має на меті переконання в прийнятності якихось положень, здійснюваній через побудову тексту в соціальному контексті. Акцент на комунікативність у процесі аргументації передбачає обмін інформацією, адресата й адресанта, тобто діалогічність і соціальний контекст діяльності [3, 418].

Метод топос-аналізу в німецькому мовознавстві застосовано такими вченими: М. Кінпойнтнер, С. Корпершміт, М. Функен, М. Штайнзайфер, К. Фаульштїх, М. Венгелер, А. Цім. У їхньому розумінні «топос» дає пояснення про колективне, суспільне знання, яке в рамках тематично визначених публічних дискурсів або виражається експліцитно, або проявляється у виразах, текстах як зрозуміле фонове знання [9, 165].

Мета і завдання статті. Ціль статті полягає у здійсненні топос-аналізу. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) встановити можливості топос-аналізу в рамках теорії фреймів; 2) виявити та дослідити аргументаційні зразки явища *Aussteigertum* у дискурсивній перспективі. Матеріал дослідження – автобіографічна книга Гайке Лангенкамп “*Aussteigerin aus Versehen*” [6]. Авторка належить до представників одного з видів явища *Aussteigertum*, яке полягає у відмові від чогось, виходу з суспільних, соціальних, політичних,

економічних, релігійних структур із різних причин (як зовнішніх чинників, так і внутрішніх мотивів).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. А. Цім зауважує важливість топос-аналізу в межах дискурсивного аналізу для вивчення «імпліцитних передумов сказаного в тексті» [11, 18]. Топос евокується за допомогою аргументаційних кроків. Суспільне знання зосереджується не в окремих мовних виразах, а в аргументативних зразках [10, 321]. Аргументативні зразки розкриваються у дискурсі *Aussteiger* і можуть показати типові, важливі, домінуючі способи мислення, погляди, зразки сприйняття *Aussteiger*. Топоси, наповнені прикладами з корпусу (в нашому випадку корпус – матеріал книги), – аргументативні зразки, які є ключами до структури дискурсу [8, 210]. Аргументаційні топоси являють складний та гетерогенний мовний феномен, структурують дискурс і інтегрують різні рівні – від слова до метафори та висловлювання. У функціональній перспективі за допомогою застосованих топосів здійснюються центральні дискурсивні дії. У їхньому поділі на типи аргументування вони представляють основні світоглядні передумови або фонові знання, які структурують дискурс у змістово-формальну й аргументативну єдність і можуть бути названі основними фігурами дискурсу [8, 537]. М. Венгелер наводить такі формальні аргументативні зразки: топоси економічної вигоди, зловживання, пристосування, засудження, розуміння, небезпеки та ін. [9, 171].

Для формулювання окремих топосів використовуємо аргументативні зразки у двох можливостях: якщо-тоді-формулювання в формі певного силогізму або формулювання каузальних підрядних речень [9].

Учений зазначає, що у трансдисциплінарному дискурсивному аналізі важливо поєднати в межах рамок (фрейму) знання з соціології, античної риторики та сучасної когнітології [5, 118]. Таким чином можна заповнити ті слоти, які є імпліцитними у тексті, але дискурс передбачає їх існування (дефолт-коефіцієнти). Фрейм тематично генерований, залежить від ситуативної релевантності, містить вибрані відрізки з віртуальної мережі когнітивних концептів, які контролюються, обмежуються і поєднуються в мережу культурними/онтогенетичними «обмеженнями». Ці відношення або обмеження поєднуються на рівні когерентності різними атрибутами (questio). Оскільки фреймовий аналіз може охопити переважно експліцитні предикації, то вважаємо необхідним інтегрувати топос-аналіз до фреймового аналізу.

Якщо контекстуалізації і рамки інтерпретації (фрейми) виразів належать до семантичного рівня, то топоси й аргументативні зразки об'єднують досліджуване поняття на рівні тексту [4]. Це така собі сітка імпліцитних смислів, яка охоплює причинно-наслідкові зв'язки у дискурсі *Aussteiger*. Підтип “*Aussteiger aus der Gesellschaft*” у публіцистичному дискурсі мав здебільшого негативну оцінку. Це аргументувалося тим, що такий спосіб життя вважається дивним і невдалим. Слот «переваги» є центральним у дискурсі *Aussteiger*, тому що Гайке вважає своє життя позитивним, наповненим сенсом, можливостями відкривати в собі нові грані, вести просте життя та реалізовувати власну систему цінностей. Топос – засіб реалізації комунікативної мети *Aussteiger* у дискурсі.

Досліджувана книга пронизана такими топосами:

Entscheidungs-Topos (топос рішення) – Якщо особа/група належить до *Aussteiger*, то може приймати рішення самостійно, оскільки живе одна. Напр.: *Ich kann meine Entscheidungen ja auch selber treffen, was mir damals noch nicht wirklich so gelang* [6, 24]. Однією з причин виходу з суспільства є мотив прийняття рішень. *Aussteiger* свідомі, самостійно вирішують і несуть за свої вчинки відповідальність.

Autarkie-Topos (аскетичний топос) – Якщо особа/група залишає певні організації, то почувається самодостатньою. *Ich bin mir selbst genug* [6, 9]. *Ich genieße die Einsamkeit* [6, 49]. Такий аскетизм спричинений відсутністю особистого простору в умовах суспільної комунікації. Самотність дозволяє пізнати себе, бо дає можливість для роздумів.

Freak-Topos (топос диваків) – Якщо особа/група живе самотньо, то веде відмінний спосіб життя і вважається диваком: *Darüber macht der Normalbürger keine Gedanken* [6, 29]. *Aussteiger* вирізняються з сірої маси тим, що мають інший світогляд і задумуються про наслідки людського буття на світі.

Wildnis-Topos (топос дикої місцевості) – Якщо особа/група хоче жити самотньо, то повинна жити у дикій місцевості: *Ich wollte raus, raus in die Wildnis – mich der Natur stellen, mich durch Brennesseln kämpfen, Sümpfe durchqueren, Berge überwinden* [6, 118]. Багато представників цього підтипу прагнуть відчути себе первісними людьми і пробують вижити без досягнень цивілізації. Це стосується, в першу чергу, шукачів пригод.

Neuanfang-Topos (топос нового початку) – Якщо особа/група залишає щось, то розпочинає щось нове: *Mein neues Leben begann. Aber es gab nun kein Zurück mehr* [6, 24]. Вихід із суспільства передбачає початок нового життя у лісі, селі, на човні, у печері тощо. Якщо “Ausstieg” для суспільства – це вихід, то для *Aussteiger* це “Einstieg” (вхід). Зміна кута зору приводить до зміни векторної спрямованості оцінки від знака “-” до знака “+”.

Naturliebe-Topos (топос любові до природи) – Якщо особа/група зважилася вийти з суспільства, то повинна любити природу: *Für mich sind das keine Nutztiere – was ich übrigens für eine absolut schreckliche Bezeichnung für ein Lebewesen halte – ich liebe meine Hühner* [6, 103].

Definitions-Topos (дефініційний топос) – Оскільки слово має певне визначення, повинні бути виконані дії/наслідки, які відповідають цій дефініції: *In den Medien wurde der Begriff „Tiermesse“ erfunden* [6, 87]. Велика кількість синонімів та оказіоналізмів, які апелюють до досліджуваного поняття, розкривають спектри ціннісної орієнтації *Aussteiger*. “Tiermesse” передбачає любов до тварин, якою вони компенсують спілкування з людьми.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Топос-аналіз є ефективним продовженням фреймового аналізу, бо дозволяє заповнити ті слоти, які у дискурсі *Aussteiger* були імпліцитні й, відповідно, не могли бути заповнені філерами. Топос-аналіз пояснює досліджуваний підтип *Aussteiger* у системі цінностей, які спрямовані на: 1) самотність; 2) спокій; 3) просте життя; 4) життя на природі, яка виокремлює його з ряду інших підтипів.

Джерела та література

1. Алексеев М. Н. Во всеоружии аргументов / М. Н. Алексеев. – М. : Знание, 1986. – 64 с.
2. Логинова И. Ю. Персуазивность как механизм воздействия в политическом дискурсе: программа политической партии и манифест / И. Ю. Логинова // Интерпретация. Понимание. Перевод / отв. ред. В. Е. Чернявская ; Санкт-Петерб. гос. ун-т экономики и финансов. – 2005. – С. 240–248.
3. Маркович А. А. Аргументативная коммуникация / А. А. Маркович // Методология исследования политического дискурса. Актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов : сб. науч. тр. / под общ. ред. И. Ф. Ухвановой-Шмыговой. – Минск : Белгосуниверситет, 1998. – Вып. 1. – С. 412–421.
4. Fraas C. Schlüssel-Konzepte als Zugang zum kollektiven Gedächtnis – Ein diskurs- und frameanalytisch basierter Ansatz / C. Fraas // Deutsche Sprache 3/05. – Berlin, 2005. – S. 242–257.
5. Konearding K.-P. Diskurse, Topik, Deutungsmuster – Zur Komplementarität, Konvergenz und Explikation sprach-, kultur- und sozialwissenschaftlicher Zugänge zur Diskursanalyse auf der Grundlage kollektiven Wissens / K.-P. Konearding // Methoden der Diskurslinguistik: Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene / Ingo Warnke, Jürgen Spitzmüller (Hrsg.). – Berlin–New York : de Gruyter, 2008. – XI. – 449 S.
6. Langenkamp H. Aussteigerin aus Versehen / H. Langenkamp. – V-E-T-Agentur, 2012. – 126 S.
7. Pérelman Ch. et L. Olbrechts-Tyteca. La nouvelle rhétorique: traité ed l’argumentation / Ch. et L. Pérelman. – Bruxelles : l’Université de Bruxelles, 1958.
8. Spieß C. Diskurshandlungen. Theorie und Methode linguistischer Diskursanalyse am Beispiel der Bioethikdebatte (Sprache und Wissen) / C. Spieß. – Berlin–New York : De Gruyter, 2011. – 593 S.
9. Wengeler M. Topos und Diskurs – Möglichkeiten und Grenzen der topologischen Analyse gesellschaftlicher Debatten / M. Wengeler // Diskurslinguistik nach Foucault: Theorie und Gegenstände / Ingo Warnke. – Berlin–New York : de Gruyter, 2007. – S. 165.
10. Ziem A. Begriffe, Topoi, Wissensrahmen: Perspektiven einer semantischen Analyse gesellschaftlichen Wissens / A. Ziem // Sprachgeschichte als Zeitgeschichte / M. Wengeler (Hrsg.). – 2005. – S. 315–348.
11. Ziem A. Frames und sprachliches Wissen. Kognitive Aspekte der semantischen Kompetenz / A. Ziem. Berlin–New York : de Gruyter, 2008.

References

1. Alexeev, M. N. 1986. *Vo Vseoruzhyi Argumentov*. Moskva: Znanniie.
2. Loginova, I. Y. 2005. "Persuasivnost kak Mechanizm Vozdeistviia v Politicheskom Diskurse: Programma Politicheskoi Partii i Manifest". In *Interpretatsiia. Ponimaniie. Perevod*, edited by V. Cherniavskaia, 240–248. St. Peterburg.
3. Markovych, A. A. 1998. "Argumentativnaia Kommunikatsiia". In *Metodologiia Issledovaniia Politicheskogo Diskursa. Aktualnye Problemy Soderzhatelnogo Analiza Obshchestvenno-Politicheskikh Tekstov. Vypusk 1*, edited by I. Ukhvanova-Shmygova, 412–421. Minsk: Belgosuniversytet.
4. Fraas, Claudia. 2005. "Schlüssel-Konzepte als Zugang zum Kollektiven Gedächtnis – Ein Diskurs- und Frameanalytisch Basierter Ansatz". *Deutsche Sprache* 3/05: 242–257. Berlin.
5. Konerding, Klaus-Peter. 2008. "Diskurse, Topik, Deutungsmuster – Zur Komplementarität, Konvergenz und Explikation Sprach-, Kultur- und Sozialwissenschaftlicher Zugänge zur Diskursanalyse auf der Grundlage Kollektiven Wissens". In *Methoden der Diskurslinguistik: Sprachwissenschaftliche Zugänge zur Transstextuellen Ebene*, herausgegeben von Ingo Warnke und Spitzmüller, Jürgen. Berlin–New York: de Gruyter. (Konerding 2008, 449).
6. Langenkamp, Heike. 2012. *Aussteigerin aus Versehen*. V-E-T-Agentur.
7. Pérelman, Ch. et Olbrechts-Tyteca L. 1958. *La Nouvelle Rhétorique: Traité ed L'argumentation*. Bruxelles: l'Université de Bruxelles.
8. Spieß, Constanze. 2011. *Diskurshandlungen. Theorie und Methode Linguistischer Diskursanalyse am Beispiel der Bioethikdebatte*. Berlin–New York: De Gruyter.
9. Wengeler, Martin. 2007. "Topos und Diskurs – Möglichkeiten und Grenzen der Topologischen Analyse Gesellschaftlicher Debatten". In *Diskurslinguistik nach Foucault: Theorie und Gegenstände*, herausgegeben von Ingo Warnke. Berlin–New York: de Gruyter.
10. Ziem, Alexander. 2005. "Begriffe, Topoi, Wissensrahmen: Perspektiven einer Semantischen Analyse Gesellschaftlichen Wissens". In *Sprachgeschichte als Zeitgeschichte*, herausgegeben von M. Wengeler, 315–348.
11. Ziem, Alexander. 2008. *Frames und Sprachliches Wissen. Kognitive Aspekte der Semantischen Kompetenz*. Berlin–New York: de Gruyter.

Бондарчук Елена. Особенности топос-анализа. Рассмотрен топос-анализ как элемент фреймового анализа. Термин «топос» имеет античные философские корни и связан с риторикой, стилистикой и культурой речи. Аргументация считалась технической деятельностью, которую использовали для убеждения реципиента в собственной правоте. С точки зрения немецких ученых топос является структурой, которая связывает языковые единицы на текстовом уровне и объединяет их к дискурсивному единству. Фреймовый анализ осуществляется на семантическом уровне, поэтому топос-анализ является его необходимым дополнением. С помощью топос-анализа можно исследовать имплицитные предпосылки сказанного в тексте. Материал исследования – книга Гайке Лангенкампа «Случайная *Aussteigerin*». Для убеждения реципиента в правильности образа жизни, который отличается от общепринятых норм, автор использует следующие топосы: решения, аскетического образа жизни, чудачков, дикой местности, нового начала, любви к природе, дефиниционный. Указанные топосы выражены аргументативными образцами в виде если-тогда-формулировки или формулировки каузальных придаточных предложений. Топосы заполняют те слоты, которые во фрейме являются имплицитными и не заполнены соответствующими филлерами.

Ключевые слова: топос, топос-анализ, дискурс, фрейм, аргументативный образец, слот, дефолт-коэффициент, *Aussteigerin*.

Bondarchuk Olena. The Peculiarities of Topos-Analysis. The article deals with Topos-Analysis as the element of Frame-Analysis. The term "Topos" has an ancient philosophical tradition and is related to the rhetoric, stylistics and culture of speech. The argumentation was considered as a technical activity used for persuading the recipient of the speaker's righteousness. From the viewpoint of German scientists Topos is a structure which runs through linguistic units at the text level and joins them to the discursive unity. Frame-Analysis is carried out at semantic level, that is why Topos-Analysis is a necessary addition to it. Topos-Analysis enables the investigation of the implicit pre-conditions expressed in the text. The research material is a book "Casual *Aussteigerin*" by Heike Langenkamp. To persuade the recipient of the right way of life which differs from the generally accepted norms the author uses such Topoi: Topos of decision, Topos of ascetic life, Topos of cranks, Topos of wilderness, Topos of the new beginning, Topos of love to nature, Topos of definition. Topoi are expressed by argumentative standards as if-than-formulations or formulation of causal subordinate clauses. Topoi fill those slots which are implicit in the frame are not filled with the proper fillers.

Key words: Topos, Topos-Analysis, discourse, frame, argumentative standart, slot, default-coefficient, *Aussteigerin*.